

Asutawa Kogu

4. istungjärk. **Protokoll nr. 121 (2)**

1920. a.

Asutawa Kogu koosolek 15. aprillil
1920. a. kell 5 p. l. Toompea lossi
Walges saalis.

Kekku on tulnud 89 Asutawa Kogu liiget.

Walitsuse lauas: wälisminister **A. Birk**, haridusminister **K. Treffner**, põllutöominister **Th. Pool**, töö- ja hoolekandeminister **A. Palwadre**, kohtuminister **J. Jaakson**.

P ä e w a k o r d:

1. Wabariigi Walitsuse ettepanek rahwasteliitu astumise asjus.
2. Awalikkude algkoolide seadus — II lugemisel.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal sekretär **H. Martna**.

Juhataja **A. Rei**: Awan koosoleku.

1. Wabariigi Walitsuse ettepanek rahwasteliitu astumise asjus.

Wälisminister **A. Birk**: Austatud rahwasaadikud! Eesti rahwas, kes alles hiljuti ilma rahwaste peres tundmata oli, on rahwuswahelisele pinnale astunud mitte ainult oma sõjatöö läbi, waid ka oma rahutöö läbi. Sõjatöös oma rippumatust ja julgeolekut kaitstes on ta iseseiswa Eesti riigi loonud, mis kui tõsiasi, mida keegi salata ei saa, tunnustatud, olgugi, et õiguslik tunnustamine weel puudub. Oma rahutöö läbi on Eesti rahwas algatuse loonud, millele nüüd juba ka meie naabrid järele astuwad. Kuid selle rahutöö läbi pole weel meie rahu ja julgeolek lõpulikult kindlustatud, sest weel pole rahwaste- rahu ilmas maksuma pandud, weel möllab sõda isegi meie läheduses edasi. 'Kui aga Eesti rahwas rippumata riigina püsida ja edasi elada tahab, nagu ta seda tahtmist ka Asutawa Kogu otsuse läbi awaldanud, siis on loomulik, et tema sellel rahwuswahelisel pinnal, kuhu ta asunud, peab ja saab edasi tegutsema, ja selle juures loo-

mulikult peab kõigepealt silmas pidama neid uuendusi, mis just rahwaste koostöötamist edendawad, mis rahwaste rahu ja julgeolekut kindlustawad.

Niisuguse ühendusena peab kõigepealt silmas pidama rahwasteliitu, millele on juba alus pandud Versailles'i rahulepingu läbi. Selle rahulepingu esimeses osas on põhijooned üles tähendatud, mis rahwasteliit silmas peab. Seal on üles tähendatud ka need sihid, mille poole tema püüab ja ka teed ja abinõud, millega ta neid sihte tahab kätte saada. Sissejuhatuses öeldakse kindlasti ära, et rahwasteliidu ülesandeks on just edendada rahwaste koostöötamist, rahwuswahelist rahu ja julgeolekut kindlustada, mille juures tahetakse sõdasid ära hoida rahwaste wahel, täita rahwuswahelisi õigusenõudeid ja rahwuswahelisi lepinguid ning püüda, et rahwaste wahel õiglus walitseks. Abinõud nende sihtide kättesaamiseks on liigemalt ära tähendatud järgnewates paragrahwides. Juba § 8. alguses öeldakse, et rahwasteliidu liikmed tunnustawad makswaks põhimõtte, et rahu alalhoidmine nõuab sõjawarustuse vähendamist nende minimaal piirideni, mis ühenduses rahwusliku julgeoleku ja rahwuswaheliselt pealepandud kohustustega. Rahwasteliidu nõukogul on ülesandeks iga riigi seisukorda silmas pidades sõjawarustuse vähendamise plaan ette walmistada ja walitsustele järeltkatumiseks ning otsustamiseks ette panna. Edasi räägib sama paragrahw sõjawarustuse walmistamisest ja pöörab tähelepanu selle peale, et erawiisilisel sõjawarustuse walmistamisel omad pahad küljed on, ja teeb tulewikus nõukogule ülesandeks selle kahjulikke järeldusi ära hoida ja nende maade tarwidustega rehkendada, kellel mitte enestel wõimalus pole neile tarwisminewat sõjawarustushulka walmistada. Liidu liikmed teatawad wastastikku oma sõjawarustustest ja oma sõjatööstuse seisukorrast, samuti sõjawäe ja merewäe programmidest. Paragrahw 9 ütleb ära, et tähendatud nõudmiste täitmise üle järewalwalmiseks seatakse sisse erikommisjon. Järgmised paragrahwid tähendawad lige-

malt ära, kuidas tuleb otsustada tülüküsimusi, mis rahwaste wahel tekiwad. Et mitte peensustesse minna, tähendan lühidalt, et tülüküsimusi liidu liikmed kohustuwad läbiwaatamisele andma kas wahekohtule wõi jälle rahwasteliidu nõukogule. Loomulik on muidugi, et rahwasteliidu liikmed peawad selle wahekohtu otsuse ära ootama ja teda täitma. Edasi seletatakse ka ära, kuidawiisi tuleb tülüküsimusi lahendada, mis liidu liigetel teiste rahwastega tekkinud, kes mitte liidu liigeteks ei ole. Ka siin tahab rahwasteliit kainestawalt mõjuda, ja weel edasi minnes tahab isegi nende rahwaste peale, kes weel liitu ei ole astunud, tülüküsimuste puhul mõjuda rahustawalt ja neile ettepanekuid teha rahuliku wahekorra uuendamiseks ja loomiseks. Kui aga rahwasteliidu liikmed wahekohtu otsuseid ei tahaks tähele panna, siis kohustatakse ja õigustatakse abinõusid tarwitamisele wõtma, et wahekohtu otsused täidetud saaksid ja rahu ning julgeolek jälle jalule saaks seatud. Niisama on, lühidalt puudutades, rahwasteliidu seisukoht sõja ja rahu asjus. Peale selle tahab rahwasteliit üldse sotsiaalsete olude uuendamiseks ja terwendamiseks kaasa mõjuda, mille juures § 23. järele, näiteks, rahwasteliidu liikmed saawad püüdma õiglusi ja inimlikke töötingimisi üles seadma ning pidama ja selleks tarwilikke rahwuswahelisi organisatsioone asutama ja ülewal pidama, rahwaga õiglaselt ümber käima, punaseristi asutusi toetama jne.

Kõik see näitab, et siin on ühendusega tegemist, kes tahab selle poole püüda, et rahwaste koostöötamist mitmel alal edendada ja rahu ning julgeoleku kaitset läbi wiia. Kui Eesti rahwas rippumatu ja iseseiswa riigina tahab püsida rahwuswahelisel pinnal, nagu ta seda awaldanud, siis peab ta ka selle ühenduse liikmeks saada püüdma. Selle tõttu on Eesti Wabariigi Walitsus leidnud tarwis olewat Asutawa Kogu ette astuda ettepanekuga, et teda wolitatakse astuma tarwilikke samme Eesti wabariigi wastuwõtmiseks rahwasteliitu. Tuleb tähendada, et siin wõiwad tekkida mõnesugused küsimused selle kohta, kui palju see rahwasteliidu lepingu läbi wõimaldatud oleks. Selle selgitamiseks peab järgmist silmas pidama. Rahwasteliidu põhikiri wõi leping on alla kirjutatud teatawa hulga riikide poolt, keda loetakse juba alguslikkudeks liigeteks selles liidus. Peale selle on aga

siinsamas üles loefud need riigid, keda rahwasteliidust kutsutakse osa wõtma ja kes teatawa aja, nimelt kahe kuu jooksul pärast selle lepingu jõusseastumist peawad teatama rahwasteliidu sekretariaadile, et nad liitu astuwad. Teatamise järele on neil samad õigused, kui alguses alla kirjutanud liigetel. Rahwasteliidu lepingu § 1. teises lõikes on aga weel ette nähtud, et peale eelnimetatud riikide wõiwad weel liikmeks astuda ka teised ise ennast walitsewad riigid, dominiiniumid ja koloniid. Nende kohta on aga nõudmine üles seatud, et nad peawad küllaldase kindlustuse andma, et neil õiglane tahtmine on oma rahwuswahelisi kohustusi täita ja et nad wastu wõtawad kõik need nõudmised, mis rahwasteliidu põhikiri neile nende maa- ja merejõudude ja sõjawarustuse kohta ette paneb. Nende rahwasteliitu wastuwõtmine on jaatawalt otsustatud siis, kui $\frac{2}{3}$ rahwasteliidu peakoosoleku liigetest nende wastuwõtmise poolt hääletab.

Selle paragrahwi põhjal awanebki wõimalus Eesti wabariigile, kui sarnasele riigile, kes ennast iseseiswalt walitseb, rahwasteliitu astuda, kui ta muidugi $\frac{2}{3}$ häältega saab wastu wõetud. Teiseks peab aga tema teatawaid kindlustusi andma. Ei ole mingisugust kahtlust, et Eesti wabariik just sarnane riik on, nagu see ette nähtud rahwasteliidu põhikirja § 1. teises lõikes, see on, ta on rahwas, kes täiesti iseennast walitseda suudab ja oskab ja sellega mitte ei käi § 22. alla, nagu mõnikord ühel wõi teisel pool on ta hetud arwamist awaldada. See § 22. räägib nimelt koloniidest ja territoriaalaladest, kes sõja ajal on kaotanud nende üle enne olnud teise riigi suweräänse wõimu, kelle rahwas aga selle juures mitte sugugi küps ei ole, et praegustes rasketes tingimustes iseseiswalt talitada. Nagu juba tähendatud ei ole kahtlust, et Eesti wabariik mitte sarnaste territoriaalalade ega koloniide hulka ei kuulu, waid ta on täiesti iseennast iseseiswalt walitsew riik, kelle rahwas küllalt küps on selleks, et praegustes erakorraliselt rasketes tingimustes ise ennast walitseda ja iseseiswa rippumatu riigina edasi kesta.

Kõigi selle põhjal on aga ka Wabariigi Walitsus oma ettepaneku liitu wõtmiseks sammude astumise asjus juurde lisanud, et Eesti wabariik, kui ennast walitsew rippumatu riik liidu liikmeks wastu wõetaks, ja teiseks, et Wabariigi Walitsus

wõiks Eesti wabariigi nimel wastawaid kindlustusi anda ja wastawaid kohustusi oma peale wõtta, nimelt neid kindlustusi ja kohustusi, mis rahwasteliidu lepingu § 1. teises lõikes on ette nähtud. Esiteks, et Eesti wabariigil on õiglane siht oma rahwuswahelisi kohustusi täita ja teiseks, et tema wastu wõtab rahwasteliidu põhikirja nõuded Eesti sõjawäe ja ta warustuse kohta.

Wõiks weel küsimus tekkida, kui kohane on praegune aeg sarnase sammu astumiseks ja kuipalju on kindlustatud meie lootused, et meie rahwasteliidu liikmeks wastu wõetud wõime saada. Siin tuleb muuseas tähendada, et olemasolewate teadete järele meie mitte esimesed ei ole, kes sarnase sammu astuwad, isegi nende riikide hulgast, kes on tekkinud endise Suur-Wenemaa waremetel. Alles hiljuti käis ajalehtedest teade läbi, et Georgia wabariik on juba soowi awaldanud rahwasteliidu liikmeks astuda, nähtawasti on see mõte ka teiste rahwaste seas elaw. Edasi on mul kindlaid andmeid arwamiseks, et ka teised Balti riigid, kes ka ei ole mitte weel rahwasteliidu liikmed ei allakirjutamise ega juurdekutsumise läbi, ligemas tulewikus oma soowi awaldama saawad rahwasteliidu liikmeks astuda. On põhjust arwata, et mõnes riigis, kes juba liidu liikmed, saab kõik tehtud, et awalikku arwamist meie wastuwõtmise kasuks wõita. Nii et kuigi ei peaks otsekohe meie soowiawaldusele järgnema rahwasteliitu wastuwõtmine, siis leiab Wabariigi Walitsus muuseas kõige eeltoodu põhjal, et praegu ei enneaegne ega ka mitte asjata pole sarnase soowiga esineda rahwasteliidu ees.

Oma lühikest ettekannet lõpetades liisan juurde, et see ettepanek, mis käesolewas asjas austatud rahwaesitajatele on kätte antud, on juba läbi waadatud Asutawa Kogu wälisasjade komisjonis ja see tekst Wabariigi Walitsuse esitaja ja nimetatud komisjoni ühisel töötamisel lõpuliselt wormis kokku seatud. Wabariigi Walitsus on arwamisel, et iga niisugune samm, mis meie riigi ja tema ripumatuse, rahu ning julgeoleku kindlustamiseks kaasa aitab, tingimata tuleb ette wõtta ja üheks sarnaseks sammuks loeb Wabariigi Walitsus ka praegust wolituste palumist Asutawa Kogu käest rahwasteliidu liikmeks astumise tarwis. Wabariigi Walitsus loodab, et temale need wolitused antakse ja et temal siis

täielikkude wolituste juures korda läheb rahwasteliidu liikmeks wastuwõtmiseks palju poolehoidu leida, iseäranis neis riikides, kus meie rahwal sõpru.

M. Kurs-Olesk (sd.): Ma teen ettepaneku waheaeg määrata.

Juhataja **A. Rei**: (Hääletatakse.) Kuna raske on otsustada kes poolt, kes wastu, sellepärast palun weel kord hääletada, kes waheaja poolt on ja palun sekretäri ära lugeda. (Hääletatakse.) Seega on 18 häälega 12 wastu otsustatud waheaeg määrata. Kas tehtakse ettepanekuid waheaja pikkuse kohta? (Wahelhüüe: 10 minutit!) On tehtud ettepanek waheaga 10 minutit määrata. (Hääletatakse.) Nähtawana musega on see ettepanek wastu wõetud. Kuulutan 10-minutilise waheaja.

Waheaeg algab kell 6.

Koosolek algab pärast waheaga kell 6.10 minutit.

Koosolekut juhatab esimees **A. Rei**.

Sekretäri kohal sekretäär **H. Martna**.

Juhataja **A. Rei**: Koosolek kestab edasi.

M. Martna (sd.): Austatud rahwaesitajad! See küsimus oli wäliskomisjonis arutamisel. Wäliskomisjon waatas selle ettepaneku läbi ja tuli otsusele ühel häälel, et walitsuse ettepanek on selles asjas wastu wõetaw. Selle komisjoni otsuse põhjal soowitan ma Asutawale Kogule ettepanek wastu wõtta.

H. Kruus (sr.): Nii praeguse rahwasteliidu asutamisel, kui ka sinna astumisel tuuakse ette tähtsama põhjendusena, et selle liidu esimeseks ja tähtsamaks ülesandeks olla püsiwa rahu loomine rahwaste wahel. Seda ülesannet toonitatakse alati ja nii on seda tehtud täna ka meil. Nii nähakse rahwasteliidu loomisega inimkonna paremate peade kaunima unistuse, nimelt kestwa rahu loomise täideminekut wõi vähemalt selle algust. Nüüd, kus ka Eestis rahwasteliitu astumise küsimus üles tõstetud, peame meie oma kohuseks rõhutada, et need awaldatud lootused täiesti põhjendamata on. Meie peame kõigepealt paljastama seda iseloomu, mis praegune rahwasteliit kannab.

Rahwasteliit praeguses kujus on sündinud ühenduses Versailles'i rahulepin-

guga. Versailles'i waim lehwib tema peal. Missugune aga see waim on, see on meil kõigil teada.

Neli ja pool aastat kestis ilmasõda. Nii siit kui sealt, nii keskriikide kui liitriikide poolt mindi sõtta kõrgete kultuurväärtuste nimel, astuti wõitlusesse „rahwaste enesemääramise“, „õigluse“, „demokraatia“ ja teiste sarnaste wäärtuste nimel. Kuid igapähe, kes wähegi asja juureni ulatas nägema, polnud kahtlust, et need kõrged aated muud polnud, kui ainult tarwilikud wõltssildid kapitaali taskukasude katteks. Kui enne laialised rahwahulgad sellest aru ei saanud, siis on nad wähemalt nüüd selle kohta selgusel. Näokatted on langenud. Päewawalgel meie ees seisab ka see liitriikide wale wõitlusest rahwaste enesemääramise õiguse eest, mida neli ja pool sõja-aastat on keerutatud. Kes wõiks veel kahelda, nähes seda rahwaste wägistamise poliitikat, mida kõigepealt kuulsam „wabaduse eest wõitleja“ Inglismaa oma poliitikaga nii Egiptuses, kui Iirimaa, nii Indias kui mujal on ajanud ja ajab. Kuid kõige rohkem seda on paljastanud Versailles'i rahuleping.

See leping oma iseloomu poolest on kõige jultunum rahuleping uuemas ajaloos. See on teine Brest. Ja igatahes Prantsuse kirjanikkude ühing tabas hästi, kui ta auhinna läinud aasta kõigealwema kirjandusliku töö eest just Versailles'i rahulepingule andis. (W a h e l h ü ü e p a r e m a l t p o o l t : K a s k i r j a n d u s l i k u s t s e i s u k o h a s t ?) Mitte kirjanduslikust seisukohast, waid oma ühiskondliku tähtsuse seisukohast, nagu sellekohases otsuses ka öeldud oli. Versailles'i rahulepinguga taheti rewolutsiooniline Saksamaa teha sandiks, kärpides tema maa-ala, rõhudes teda määratud sõjamaksude alla, püüdes teda ilma jätta leiwest ja söest, riisudes tema kaulaewastikku jne.

Rahwasteliit on sündinud ühenduses Versailles'i rahulepinguga, see on rahuga, milles peituvad tulewaste sõdade algid. Sarnane rahu ja sarnane wõltsitud rahwasteliit ei wõi mitte kesta. See on maailma tulekahju uus järk. Ja see tulekahju kustub, kui see leping ja see liit lõhki käriseb, kui see lõhki käristatakse. Ja see peab ja saab sündima. (J. U l u o t s, m a a l . : K e s s e d a t e e b ?) — Seda teeb rewolutsiooniline töörahwas. Kuid see ei ole mitte ainukene wõimalus,

et seda töörahwas teeb. Rahwasteliit kannab eneses wastolu ka nende kapitalistlikkude riikide wahel, kes sinna astunud.

Liitriikide kapitaalid on ammugi oma lahkolu awaldanud. Rahukongressilgi olid tulid saagijagamisega; hiljem awaldusid need wastolud veel selgemalt, mida iseäranis wiimase aja sündmused päewaselgelt on näidanud. Ja sõda nende maailma wõitjate wahel, kes oma wõite jagawad, pole sugugi wõimatu. Rahwasteliit ei ole seega mitte rahuliit, ei ole ka mitte rahwasteliit selle sõna tõsises mõttes, waid see on praeguste maailma wõitjate ja walitsejate kapitaalide liit, mis ei too mitte rahu maailmale. Seda rahu wõib tuua ainult töörahwa liit, kes kodanlise ilmakorra ära pühib ja uued alused kogu ühiskondlikule arenemisele annab. Ja selle peale loob töörahwas tõsise rahwasteliidu. (W a h e l h ü ü e : K a s k o l m a s i n t e r n a t s i o n a a l ?) Ka kolmas internatsionaal saab kindlasti sellest osa wõtma. Proletariaadi sotsialistlik rewolutsioon on see, mis loob need alused, mille peale tõsise rahwaste- ja rahuliidu ehitamine wõimalikuks saab.

Kuid waatame praegust rahwasteliitu edasi. Riigid, kes selle asutanud ja kes sinna wastu wõetud, näitawad, et see liit ei ole midagi muud, kui liitriikide laiendatud koalitsioon ja selleks koalitsiooniks jääb ta ka tulewikus. Selles ei ole ometi mitte kahtlust. Seda asjaolu on pidanud tunnustama koguni niisuguse kodanlise asutuse, nagu „inimese õiguse kaitse liiga“ keskkomitee, öeldes: „Rahwasteliit ähwardab muutuda liitriikide liiduks, suurte militaristlikkude riikide wõimu all, mida juhiwad walitsused, mis väljaspool igasugust kontrolli“. Nii see on, ja nii tahetakse seda ka teha. Rahwasteliit ei ole seega muud kui wõitjate liitriikide wõimuhoidmise abinõu. — Oleks keskriikide kapitalistid wõitjaks saanud, oleks mõistagi sama nähtus nende poolt maad leidnud. Pole huwitusega sel puhul kõrwu seada kahe wõidelnud liidu — liitriikide ja keskriikide — juhtiwate meeste arwamist sel puhul. Enne kui veel polnud otsustatud sõjalise õnne küsimus, seletas Saksa Willemi-aegne riigikantsler Bethmann-Hollweg oma riigipäewal: „Saksamaa on alati walmis liitu astuma, weel enam, ta on walmis liidu etteotsa astuma, kes enda ülesandeks teeks rahu-rikkujate taltsutamise“. Hiljem seletab

Lloyd George 1918. a. algul: „Praegusel ajal on juba kaks rahwasteliitu, Briti keiserriik ja riikide liit, kes Kesk-Euroopa riikide vastu wõitlemas. Millega ka ei lõpeks läbirääkimised uue liidu loomisel, tuleb siiski otsustawalt liitudega rehkendada, kuhu meie kuulume“. Sellest waatekohast on muidugi ka praegused wõitjad järeldused teinud, Saksamaad liidust wälja jättes.

Olles sõjariistaks suurriikide kapitalistide käes, kes tahawad oma wõimu edasi hoida, edasi arendada, tahetakse rahwasteliitu nüüd ka kapitaali huwides tõmmata wäikeriike. Sest uued sõjad, praegust rahwuswahelist seisukorda silmas pidades, on kindlasti ette näha, olgu see kapitalistlikkude riikide waheline kokkupõrge, wõi jälle sõda rewolutsiooniliste tööriikide ja kapitalistlikkude riikide wahel.

Kapitaalil on tarwis oma positsioone hoida ja tulewiku wõitluse jaoks tahab ta oma hõlma tõmmata wäikerahwaid. Sest juba läinud sõda on näidanud väga selgesti mõlematele wõitlewatele kapitalistlikkudele liitudele seda halba asjaolu, mis enesega sünnitawad erapooletud wäikeriigid, kes kõigi tõkete peale waatamata siiski wõimaldawad wõitlewa kapitaali tõsiste plaanide paljastamist. See on ühest küljest, teiselt poolt aga on tarwis kapitalistide liidul löögirühme rewolutsiooniliste töörahwariikide vastu. Ja selleks tahetakse rahwasteliidu kaudu oma käpa alla saada wäikeriike. Sest rahwasteliidus saawad mõistagi militaristlikud suurkapitalistlikud riigid käsutajad olema, kes oma nõrgemaid wendi oma huwides täiel määral kasutada tahawad ja suudawad.

Edasi ei ole tähtsuseta ka see asjaolu, et praegune silmapilk kapitalistlikkudelt riikidelt ägedat enesekaitset nõuab, kasvawate rewolutsiooniliste riikide vastu. Selleks tahetakse täielikult kasutada rahwasteliitu. Ja just selle poolest on praegune rahwasteliit kõigewaenulisem rewolutsioonilisele töörahwale ja sellepärast on wiimane kogu ägeduse ja kirega selle vastu. Kui president Wilson rahwasteliidu mõtet hakkas propageerima, siis ei olnud ta silma ees proletaarlikku liikumist niisuguses ähwardawas kujus, nagu see praegu olemas. Siis loodeti rahwasteliidu kaudu saawutada otsekoheseid ainelisi ja strateegilisi kasusid.

Kuid nüüd kõneldakse juba wõrdlemisi wähe neist strateegilistest kasudest rahwasteliidu juhtiwate ideoloogide ja poliitikeride hulgas. Nüüd nähakse juba päewaselgelt rahwasteliidu ülesannet töörahwa rewolutsiooni mahasurumises. Tähelepanu wääriline on leping, mida tehti läinud aastal Põhja-Ameerika Ühisriikide ja Lõuna-Ameerika wabariikide wahel, kus lepinguosalised kohustuwad rewolutsioonilist liikumist, kui see teatawa liikme juures lahti puhkenud, maha suruma. Kui see ka praeguses rahwasteliidu põhikirjas wormiliselt ei ole awaldatud, siis sisuliselt sama pütüd siin olemas on. (J. Uluots, maal.: See on ju ka õige!)

Jah, teie seisukohast küll, aga mitte meie, mitte töörahwa seisukohast.

Kui ka Eesti Asutaw Kogu otsustab Wabariigi Walitsuselé wolitusi anda rahwasteliitu astumiseks, siis ei tarwitse see weel Eesti töölisliikumist ahastusse heita, sest 90% tõenäikkust kõneleb selle poolt, et see kapitalistlik rahwasteliit warsti käriseb, ta käriseb oma sise-miste wastolude tagajärjel. Ja lõpulikult käristab ta töörahwa rewolutsioon. (J. Temant, maal.: Kas Teie olete oma direktiivid Moskwa saanud wõi Stockholmist?) Kui teie oletate, et ma olen direktiive saanud, siis pidage silmas, et ma ka nende oletatawate direktiivideta sedasama olen rääkinud. (L. Olesk, tõer.: Kas Teie parem käsi ka teab, mis pahem käsi teeb?) Wäga hästi teab.

Rahwasteliidu asemele seatakse rewolutsioonilise töörahwa liit ja selle liidu läbi käristatakse see kapitalistide liit, mis praegu teoksil ja millesse astumise küsimust meil siin praegu arutatakse. (Wahelhüüded paremalt poolt.) Peame omaks kohuseks selle küsimuse jaatawa otsuse vastu protesteerida. (Paremalt poolt: Kelle nimel Teie kõnelete?)

K. A s t (sd.): Enne kui sotsiaaldemokraatide rühma seisukohta selles küsimuses awaldada, tahaksin ma siin otsekoheselt tunnistada öeldes, et meie oma seisukohast väga palju sellest õigeks peame, mis minu eelkõneleja Kruus siin rahwasteliidu asutajate ja tema sennise füsionoomia kohta ette tõi. (Pahemalt poolt: Kas Temant kuulleb?) Muidugi nende üksikute liig julgete ole-

tustega, nagu oleks rahwasteliit lausa tulewaste sõdade põhjuseks ja nagu laguneks ta ilmtingimata koost ära, meie päri olla ei saa. Samuti on meie arwates väga ekslik küsimus: kas rahwasteliit võib sotsialistlik internatsionaal olla? Meie arwates on lugu ikka nii, et rahwasteliit ja internatsionaal. Wiimast iseäranis siis, kui ta suudaks tugewaks minna ja meie loodame et ta seda saab. Eestkätt aga ära otsustada ta iseloomu, see on wõimatu ja meie seisukohast oleks selles küsimuses järgmist öelda, et rahwasteliidu idee on väga sümpaatlik idee. Edasi tunnistame meie, et rahwasteliidu ülesanded selgi kujul väga sümpaatlikud on. Iseäranis on väga sümpaatlik idee sõjariistade piiramise protsess ja kawat-sused rahwuswaheliste kokkupõrgete lahendamise mõttes kokkuleppe ja wahekohtu teel. Liit, kes praegu weel ei funktsioneer, ei ole ka mitte midagi suutnud ära teha. Kuid meie teame, et Versailles'i leping, mis sünnitas rahwasteliidu, juba lähemal ajal võib tulla rewideerimise alla. Igatahes on sarnast rewideerimise tarwet nii Inglismaal, kui ka Ameerikas tuntud. Usun, et kui liitriigid oma sennist poliitikat Saksamaa suhtes jätkawad, et siis ka Prantsusmaa aru saama on sunnitud, et Saksamaa killustamine sarnasel kujul, nagu see senni on sündinud, Prantsusmaa enese majanduslikule elule kahjulik on. Tahaksin uskuda, et Prantsusmaa, arwesse wõttes neid meeleolusid, mis Prantsusmaal walitsewad, sunnitud on Versailles'i rahulepingu rewideerimisega leppima. Need rewideerimise tagajärjed ei saa rahwasteliidule mitte halwad olla, waid just ümberpöördukt, sest kui Versailles'i rahulepingu rewideerimise tagajärjel midagi muudetakse, siis igatahes mitte seda osa, mis käib rahwasteliidu kohta, waid muudetakse hoopis teist osa rahulepingust. Muudetakse igatahes neid wõimatuid rahutimusi, mis ei wõimaldanud korralikku rahwuswahelist kaubanduslikku läbikäimist ja tööstuse edenemist. Tahaksime loota, et sarnase rewideerimise tagajärjel ka wõidetud pool rahwasteliidust osa wõtma kutsutakse. Sellekohased nõudmised on antud nii Inglismaa, kui ka Ameerika poolt, ja sarnasel juhtumisel ei tarwitse rahwasteliit mitte olla mõnesugune spetsiifiline kurnamise liit, waid just wastupidi. Meie oleme walmis walitsusele andma wolitusi tarwilikkude eel-

sammude tarwis rahwasteliitu astumiseks, kuid rahwasteliitu astumise küsimuse lõpuliku otsustamise jätame meie selleks, kui meie teada saame, missugustel tingimustel meie rahwasteliitu astuda wõime ja missugused kohustused pan-nakse Eesti riigile sel puhul peale.

Ühtlasi tahame meie loota, et selleks ajaks rahwasteliidu enese füsionoomia hoopis selgem saab olema, kui ta seda praegusel silmapilgul on.

J. Uluots (maal.): Austatud rahwasaadikud! Härra Kruus'i poolt toodi täna ette teatawad wäited rahwasteliidu wastu üldse ja nende riikide wastu eraldi, kes senni rahwasteliidust osa wõtawad. Need wäited, mis härra Kruus'i poolt rahwasteliidu üksikute liigete karakteriseerimiseks ette toodi, on väga tuttawad kõigile. Mis puutub sellesse, rahwasteliit on kapitaali liit, kurnamise liit, häwitamise liit, sõjakuse liit jne, siis ei ole neid lihtsõnu härra Kruus wälja mõelnud, waid neid on suuremal määral ja wärwirikkamal kujul juba palju sealpool Narwat laiali laotatud. (H. Kruus, sr.: Ka Inglismaal ja Prantsusmaal.) Need inimesed aga, kes ühelt poolt nõnda öelda rahwasteliitu kiidawad, kuid teiselt poolt rahwasteliidule wastukaalu otsiwad sotsialistlikus internatsionaalis, need ei waata asja peale mitte põhimõttelikult. Praegusel ajal kujutab Wenemaa enesest teatawa tsentrumi, kus sennist ilmakorda tahetakse ära muuta ja selle asemele midagi uut ja algupärast asemele luua. Selles asjas on härra Kruus'i seisukoht minu arwates igatahes kindlam, kui härra Ast'il. Teiselt poolt peab tunnistama, et suurem osa inimkonda on koondunud Versailles'i, aga mitte Wenemaa ümber. Versailles'i rahulepingus ei ole mitte üles loetud üksikud rahwad, waid seal on suur hulk riike ja terve rida wäikseid rahwaid. Need kõik sisaldawad eneses määratu suure jõu, mille alla ja mille ette wiimasel ajal ka see paljukiidetud Wenemaa on hakanud oma põlwi nõtkutama. Ma arwan, et siin on kahe jõu, kahe riigi walitsemise süsteemiga tegemist, ja meil tuleb walida kas ühineda Moskwa internatsionaaliga, wõi astuda rahwasteliitu. Ma arwan, et meil on kasulik ja otstarbekohasem rahwasteliidu poole hoida ja mitte Moskwa internatsionaaliga käsikäes käia. Mina ei lähe praegusel juhtumisel

mitte miskisugusest põhimõttelikust seisukohast välja, waid talitan ainult praktiliste kaalumiste põhjal. Need riigid, kes on astunud rahwasteliitu, on suutnud oma rahwast toita, on suutnud nende waimliste tarwete eest hoolt kanda. Kolmanda internatsionaali kandja Wene enamlus ei ole jõudnud seda teha. Kui meie räägime rahwasteliidust, kui tsentrumist, milles on palju halbtusi, siis wõime seda weel rohkem Moskwa internatsionaali kohta öelda: tema on näljaliit, on häwitamise liit, on kodusõjaliit, on wereliit ja kõik, mis teie tahate. Praegusel ajal on minu arwates rahwasteliitu astumise juures mõõduandew koguni teine asjaolu. Senniajani ei ole meie Eesti wabariiki rahwuswahelisel tunnustatud, maha arwatud ainult see, mis on tehtud Wenemaa poolt. Mis see üldise rahwuswahelise edenemise mõttes tähendab, seda wist teab igauks. Et aga niisugust seisukorda häwitada ja kõrwaldada, selle eest peame samme astuma. Kui praegu rahwasteliit Eesti wabariigi vastu wõtaks rahwasteliidu liikmeks iseseiswa, walitsewa riigina, siis ei ole sellega tahetud Eesti wabariigile kurja teha, waid ainult head sellega, et teda on wõetud suurte rahwaste perekonda. Iseenesest mõista mõistete wahel wõib wahe olla, aga mina ei waata mitte nii palju sõnade, kui tegude peale. Räägitakse palju, et internatsionaal ja sotsialistlik kord wõiwad palju head korda saata. Aga seda pole meie senni mitte weel näinud. Tegelikult on aga sotsialistlik humaniteet, nagu meie praegu kuuleme ja näeme, ainult werewalamiseks ja tagakiusamiseks ja muuks sarnaseks asjaks muutunud. Kui kord inimkond nõnda kaugele edeneb ja moraaliliselt kõrgele püsima jääb igatepidi, et neid põhimõtteid teostada, siis olen ma täiesti nõus härra Kruus'iga ja teistega, kes mulle wahele räägiwad. Niikaua kui seda sündinud ei ole, ei ole ka internatsionaal mitte inimkonna paleus ning eeskujuga, waid ma pean tunnistama, et ta ses asjas weel hullem on, kui need äraneetud kapitalistlikud riigid. (M. Kurs-Olesk, sd.: R ä ä k i g e w a l g e s t e r r o r i s t k a.) Proua, mis ma sellest räägin, ma usun, et teie seda paremini peaksite teadma. Nõnda siis mina arwan, et tingimata tuleb tänane ettepanek vastu wõtta ja seda teha kõigeparema tundmise ja teadmise juures. Ei tule mitte arwata, nagu oleks tahetud halbtust teha, waid sellega

on tahetud töörahwale täitsa head teha. Paljud uhkustawad ja edwistawad sellega, et nad ennast töörahwa esitajateks nimetawad, kuid nad eksiwad sellega. Meie peame arwesse wõtma, et töörahwa esitaja ei saa töörahwa huwisid mitte ainult sõnadega teostada, waid tegudega, ja need esitajad on selles asjas palju halwemad, kui need nurjatunud kapitalistid. Samal ajal, kui kapitalistlikkudes riikides seatakse 8-tunniline tööpäew sisse, seatakse aga sotsialistlikul Wenemaal 8-tunnilise asemel 10—12-tunniline. Kapitalistlikkudes maades on läbi wiidud tunnitöö, kuna aga Moskwas tükitöö on sisse seatud. Kapitalistlikkudes maades häwitatakse ära kõik tööpreemiad, mis töölist peawad sundima suuremal määral tööjõudu tarwitama, kui see tarwilik oleks ja tema füüsiline organism seda kannatab, selsamal ajal aga Moskwas ja üldse sotsiaalkommunistlikus riigis seatakse sisse tööpreemiad ja muud selsarnased wäljapigistamise süsteemid. Niisugused loewad endid töörahwa esitajateks! Minu arwates wõiwad nad olla rewolutsionääride, aga mitte töörahwa esitajad ja see ei ole mitte õige, kui härra Kruus ütleb, et ta töörahwa seisukohast peab protesti awaldama Eesti wabariigi rahwasteliitu wastuwõtmise vastu. Ta wõib seda rewolutsionääride seisukohast teha, mitte aga tõsise töörahwaklassi seisukohast, kes palehigi sees peab tööd tegema ja waewa nägema ja ma loodan, et mitte kergemeelselt ei lükata seda ära, mis terwele rahwale paistab kasulik olewat.

Juhataja **A. Rei**: Panen Wabariigi Walitsuse ettepaneku hääletamisele. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega 6 hääle wastuseismisel vastu wõetud.

2. Alkoolide seadus -- II lugemisel.

K. Ast (sd.): Luugupeetud Asutawa Kogu liikmed! Mul ei olnud mitte nõu alguses selle küsimuse arutamise puhul, usuõpetuse kooli jätmise puhul, sõna wõtta. Nagu teie eisel koosolekul näha wõisite, oli selle ülesande — meie erakonna rühma seisukoha selgitamise — meie parteiseltsimees Martna oma peale wõtnud. Kuid ära kuulates pikemaid seletusi ja wäiteid, iseäranis härra peaministri poolt,

ei jaksanud ma vastu panna waid wõtsin sõna. Iseäranis tähelpanu äratav peaministri kõne see osa, mis oli pühendatud nii öelda teaduse kriitikale, milles härra peaminister püüdis selgeks teha, kui kõikuwad on teaduse tõekspidamised, püüdis ära näidata teaduse kõikuwust ning püüdis selgeks teha, et teadus kaugeltki mitte wõimuline ei ole kõiki küsimusi, mis inimese waimus tekiwad, ära lahendama. Ning härra peaminister tuli otsusele, et neid tühje kohti, mida teadus ära seletada ei suuda, peab keegi täitma ja seda wõib härra peaministri arwamise järele ainult usk teha. Seda wiimast osa, et neid tühje kohti ainult usk täitma peab, ei wõi minu arwamise järele mitte tõeks lugeda. See wõib ainult nende kohta tõsi olla, kes usu najal sellel wõi teisel puhul on õppinud teaduse küsimusi alla kriipsutama. Iseenesest ei ole usk ka sugugi mitte see, kes selge tõe esile toob ja ta ei jaksa kaugeltki mitte kõiki keerdküsimusi, mis inimestele ja inimkonnale ette seatakse, ära otsustada ja ikkagi ei ole inimkonna waimlisel edenemisel muud järele jäänud, kui teadus. Seda tõsiolu kinnitawad iseäranis wiimased aastakümned. Kui meie wiitsiksime heita pilku nende aastate peale, mis eraldawad tänast päewa 19. aastasaja keskaastatest, siis teame meie, siis peame olema sunnitud konstateerima, et kõik need aastad, kõik need pikad aastad õieti suurt teaduse wõidukäiku markeeriwad. Nende wiimaste aastate jooksul on inimkonna waimuawalduste tipul seisnud need mehed, kes teadust püüdsid katsete alusele seada ja kes metafüüsilise mõtlemiswiisi vastu kõigesuurema kriitikaga üles astusid. Aastakümned on walitsenud inimkonna parema teaduse üle sarnased mehed, nagu seda on professor Oswald oma suure töötarwidusega ja tööoskusega, kes on kõigepiinlikuma hooletundega iga oma wäidet, enne kui temaga esile tulla, katseliselt järele püüdnud proowida, kuna mõistus sealjuures ei keelanud mitte üldsustamist toime panna. Sedasama wõiks öelda Marks'i kohta. Peale selle wõtame tuntud teaduslikkude meetodide ülesleidja psüholoog Avenarius'e. Kas ei ole wiimastel aastakümnetel tema waimline produktiwiteet juba inimkonna waimlist produktiwiteeti tõstnud ja ses suhtes eelrinnaks saanud. Peale selle peaks silmas pidama neid suuri teaduslikke wõituisid,

mis on olnud näiteks loodusteaduse alal, wõi jälle silmas pidama seda suurt tehnilist edu, mis on saawutatud astronoomias, uued wäljawaated, mida meie enne mitte omandada ei wõinud. Siis ajaloolised uurimused, iseäranis kultuur-ajaloos, mida enne ei wõidud toime panna, nüüd aga terve inimkonna wäljawaatele hoopis uued perspektiivid awanud on.

Kõik see oli põhjuseks, mis pärast just wiimastel aastatel nõndanimetatud monistlik ja materjalistlik krititsism iseäranis wõimust on wõtnud. Need mõttewoolud on olnud sedawõrd põhjendatud isendast katsete waral, et kriitikahammas ei ole nende külge mitte hakanud. Aga kas on usumehed tolli wõrdki inimkonna teadust edasi nihutanud? Noh, seda on küll väga raske oletada. Kui nendel mingisugust tähtsust oli, siis ainult see, mis igal kriitikal olla wõis. Ma tahan kõige sellega öelda, et praegusel silmapilgul hoopis wõigas on kuulda, kui teaduse puudulikkusest kõneldakse, tema kitsusest ja piiratud wäljawaadetest räägitakse, kus teaduse wäljawaated awanenud on ja igasuguste eelarwamiste ja ebaarwamiste pressi alt uhkelt püsti on tõusnud.

Kui seda küsimust käsitades oleks nende autorite peale toetatud, kes kriitika alal tunnustatawad on, aga nii umbropsu eitada kõiki teadusi on wõimatu. Peaminister Tõnisson tuletab mulle sellega üht teist meest meelde, kes ka teaduse vastu kõige kritiseeriwamal ja mahategewamal seisukohal oli, kes waadis asus ja ainult nõudis, et ei takistataks päikesekiirte jõudmist tema juurde. (J. Järwe, rhw.: See mees ei eitunud teadust, waid oli sel ajal kõigesuurem mees sellel alal.) Jah, ise oli ta küll suur teadusemees, aga mitte kriitiker. Üldse mina olen sellel arwamisel, et need wäited, mida härra peaminister siin teaduse kahjuks, kuid oma arwamisel usu kasuks ette tõi, ei olnud sedawõrd mõistuslikud, kui meelesolulised. See on ju puht meelesoluline eneseawaldamine, mida sellelt kõnetoolilt üleilsel päewal tehti.

Seame küsimuse nõndawiisi üles: kas suudab usk täita teaduse aset? Kui asume sellele seisukohale, ja see on küllalt õige, et teadus ometi kõike ära otsustada ei suuda. Kuid kas järgneb sellele see olu, et teaduse asemele usk peaks asuma, ja et usk jaksaks need tühjad ko-

had täita, mis teaduselt järele jäävad. Püüame õieti selgusele jõuda, mis on usk ja missugused on usu ilmuwused. Kui meie selle küsimuse kohta selgusele jõuame, mida tuleb meil usuga teha ja kas oleme meie sunnitud seda sundusliku õppeainena wõi waba õppeainena rahwakooli wastu wõtma, wõi peame sellest täiesti loobuma, siis tuleb meil usuilmuusi tähele panna.

Usk öeldakse olewat side loomuliku ja üliloomuliku wahel, ta olla ka ühtlasi katse seletamata asju ära seletada. Seda on usk siis, kui usu peale waadata puht filosoofilisest seisukohast, ja kui katsuda endale ette kujutada, mida usk on, kui asi iseenesest. Kui meie aga praktilise usu peale waatame, siis meie näeme, et tegelik usk õieti kombete täitmist nõuab ja ühtlasi ka kombete alalhoidmist nõuab, — kombete alalhoidmine seisab muudugi kirikutes, tähendab kogudustes. Kas usk peale selle üldse olemas on? On wäga raske wahet tõmmata, kus lõpeb õieti usk ja algawad kombed. Usk ja kombed on sedawõrd tihedalt üksteisega seotud, et meie ei suuda wahet kõigeparema tahtmise juures üles leida. Selle kohta wõiks tuua sadandeid näiteid, aga ma luban enesele ainult ühe näite peale tähelepanu juhtida: wõtame näiteks juutide usulise kombe poeglase ümberlõikamise juures. See komme ei ole mitte ainult juutidel, waid näiteks Afrikas peale poeglaste isegi naissoo kohta. Afrika rahwaste jaoks ei ole see mitte usuliseks, waid igapäewaseks kombeks, ta on tekkinud praktilisest wajadusest, mille kohta õieti midagi usulist ei wõi öelda. See on näide, kuidaswiisi usukomme harilikkude igapäewaste elukommetega lahutamata tihtilugu seotud on. Kui see aga nii on, siis on meil selge, et usk iseendast mitte miskit püsiwat ei sisalda, waid et ta niisamuti muutub, nagu kombedki muutuwad, kord lühema, kord pikema aja kestel. Usk muutub sellekohaselt, kuidas ühiskondlikud wahekorrad muutuwad, ja kuidas rahwa waimline fusionoomia muutub. Sedasama tunnistawad ka kahtlemata usuajalood. Selgub nimelt, et rahwad, kes ühesugustes tingimustes elawad, on ka usuliselt üksteisele wäga lähedal. Nii näiteks wõiksimie kindlalt konstateerida, et saareelanikud Polineesial, Melineesial, Mikroneesial ja Ookeani saartel täitsa ühesuguseid usulisi jooni on osanud neil põhjustel ta-

bada mitte sellepärast, et nende wahel sagedane kokkupuutumine oleks olnud, waid et nad ühes kohas on pidanud elama, et neil ühesuguste loodusjõududega tegemist tuli teha. Niisamuti näeme, et polaarrahwad Lapimaal Aljaskaga algades ja polaariga lõpetades, usuliste arusaamiste poolest ühesugusel pinnal seisnud, wälja arwatud ainult Soome sugu rahwad, kelle hulka meie ka kuulume. Niisamuti tõendab seda seisukohta see asjaolu, et ainuuskude tärkamine neil maadel wõis sündida, kus riigiworm ainuwalitsuses oli. Nii tõendab usuajalugu ainu Jumala austamisest wõi ainu Jumala ülesleidmisest. Pärastpoole näeme, et Paabilon wõi Pabiloonia riik ka ainu Jumala austamise idee peale tuli, kuigi seal tunti mitmesuguseid jumalaid, kuid kõik need jumalad olid ühe Jumala käsutada ja nende meelevald olenes peajumala meelevallast. Ja ka egüptlaste usk selles arenemisjärgus kujutab ainu Jumala tundemärke, kuigi ka seal jälle see mitmesugusel kujul ennast ilmutab, nagu ristiusu Jumal, sest ristiusku wõib ka wormiliselt ja sisuliselt wõtta: sisuliselt on ta tõesti ainu Jumala usk, kuid wälise õpetuse poolest ei ole ta seda mitte, waid on mitme Jumala usk. Need on kõik näited selle kohta, kuidas usk ajajooksul teise- neb, ja kuidas ta aja jooksul arenenud on. Aga kui see nii on, kes julgeb siis tõendada, et usk üldse weel meie ajal tarwlik on, meie ajal, kus teadus juba nii kaugele on jõudnud? Et meie ajal wõiks weel juttu olla mingisugusest usulisest tarbest, kui ühe tühjaksjäänud koha täiteks — seda asjaolu mina küll ei jaksa uskuda. Mina arwan, et niisugust tarwet enam ei ole, sest uskude arenemise-ajajärk on seisma jäänud, on kiwinenud — usud on saanud kirikuks, kiwinenud dogmaks. Wõib olla, et loodusrahwaste juures weel usu arenemist wõib tähele panna, ma ei tunne seda asja hästi ega julge seda mitte kindlasti öelda, kuid meie rahwastel on see juba kiwinenud, wiimane reformatsioon oli Lutheri ja Kalwini ajal. See tähendab esiteks, et usud ei saa mitte kohaneda käesolewa aja wadustega, nad on kinniseks raamitud, ja teiseks näitab see seda, et ei ole tarwis mingisugust uskude arenemist enam, ei ole tarwis nende teisenemist ega täienemist, kus inimese loow waim enam usu alal ei tegutse. Nüüd on inimese loow waim teaduse alale üle läinud. Sellest

seisukohast välja minnes tulen ma neile järeldustele, et usku, kui asja, mis inimkonna arenemise juures tähtis, enam ei wõi olla. — Ka mitte meie koolides, kus meie tahame inimesi teaduslikkudeks inimesteks kasvatada. Wäga huwitaw oli see, et härra peaminister kindla wahe tõmbas religiooni ja religioositeedi wahel. Sarnast wahet wõib teha. Tema tegi selle wahe aga selleks, et usk on küll sarnane asi, mida tarwis ei ole, kuid et usu abil meie kultiveerime religioositeeti, — usu kultiveerimist pole tarwis, usulise religioositeedi kultiveerimist — aga küll. Kuid lubage küsida esiteks, kas saab religioositeeti kasvatada usu kaudu, teiseks, missugune wõim üldse on meie ajal religioositeedil, kui meie tuleme eitawale seisukohale, et usu kaudu ei saa religioositeeti kasvatada, ja leiame, et religioositeet sarnane mõiste on, mida kogu inimkonna jaoks kindlaks ei saa määrata, et seda ainult üksikud wõiwad omada, ja et seda iseenda jaoks ainult wõib tarwitada, siis ei ole sellepärast mitte tarwis usku ametlikult koolides õpetada, waid kui seda üksikud nõuawad, siis peame seda lubama, waadates selle peale, kui paratamata asja, kui pahe peale. Mina ei saa igatahes religioositeeti mitte teisiti mõista, kui ilmawaadet, — ta on isiku ilma waade, subjektiivne elumõiste, ja sellel elumõistel ei tarwitse — lubage — tähendada — olla mingisugust sidet usuga, ja peale selle ei tarwitse inimene elumõistmises, oma religioositeedis, mingisugust praktilist kasvatamist otsida. Igatahes on religioositeet hoopis midagi muud, kui see elementaarne usuline tunne, mille waja duse seletuseks siin wõimalikuks pidas esineda akl. Ploompuu. Religioositeeti ei saa kellelegi ette kirjutada. Wõib olla, et mõni inimene Jumala waatlemisest joobub; — uskude filosoofia wõib olla mingisugune elumõiste meetod. Nii, näiteks wõib astronoom oma waatlemisest niisama joobuda, ja joobub kahtlemata, nagu seda teeb usumees. Mitte ainult astronoom, waid igauks teine teadlane. Mina isiklikult tunnen arwuteadlast, kes oma arwudest on sedawõrd waimustatud, et arwud on temale just kui mingisugune kõrge jumalus. Süwenedes oma differentsiaalidesse tunneb see inimene ennast seiswat kõige pühamas paigas, ja lubage öelda, et selle waatamise, selle intensiivse waimutöö tagajärjel on tema kahtlemata omapäraselt õppinud hindama

maailma. See on tema religioositeet, see on tema subjektiivne nähtuste hindamine, seda ei saa inimesele külge pookida, waid seda wõib inimene ainult iseenese tundmuste analüüsimise teel omandada.

Mispärast arwatakse just, et inimese moraaliline täienemine, moraaliline ümbersündimine tarwitab piibli sõnu? Mispärast peab see ümbersündimine usu kaudu teostamist leidma? Kas on usul moraalilise monopool? Kas ei ole mõned neist, kes mitte usuisade hulka ei kuulu, kõigesuuremaid moraaliopetusi üles seadnud? Mispärast on Sokrates oma moraalilise ilmawaate poolest alamal kui Kristus? Mis annaks teile õiguse Seneka moraalilise arwustada, wõi mis oleks Tolstoi moraalilise kohta öelda, wõi isegi Maria Spiridonowa moraalilise kohta, kes sellega toime sai, et püroksiliiniga enesetapmise peale välja läks? Ei saa mitte Maria Spiridonowa moraalilise eitada? Tema olid ka wäga tugewad moraalilised tunded, mis teda kihutasid just niiviisi talitama. Ma tahan ainult öelda, et usul ei tarwitse mingisugust monopooli olla moraalilise suhtes ja ei tarwitse sugugi usust kinni haarata, et moraalilist ümbersündimist inimkonna hulgas luua. Ka sotsialism on oma moraaliliste õpetuste poolest küllalt tugew, ja teie näete, et ka sotsialismi moraalilise järele tuhanded inimesed talitawad. Mispärast tahate teie usku õpetada, aga sotsialismi ei taha? Mispärast kiriklik usk, mitte sotsialistlik oma moraaliliste mõistete. Siis on veel üks põhjendus, millega usuõpetuste andmise waja duse seletuseks koolides tõendada katsutakse ja see põhjendus on — teda ei ole siin nimetatud, — et usk iseenest on kui filosoofia, kui abstrakt mõtteprodukt, sedawõrd suur ja sügaw, et teda õpetades inimese waimu haritakse. Tema abil õpetatakse inimest sügawalt süwenema iseenesse. Ei saa salata, et on uskusi olemas, mis tõesti filosoofiliste mõtete poolest eeskujulikud on, kuid mitte ristiusk, see on üks wiimastest, ta seisab 4-dal astmel. Kui teie usku selles mõttes tahate austada, kui sügawat mõttestiisipliini, wõi mõtte süsteemi, siis asuge jälle sellesama Tolstoi, Buddha wõi Konfutsius'e juurde. Mispärast on just ristiusul need omadused, mida teie austate? Mispärast ei taha teie mitte Kant'i tunnustada? Lubage, Kant on wist oma puhta mõistusega veel sügawamaid mõisteid suutnud luua kui see wanadel

usumeestel on korda läinud. Selle mehe moraali kohta teil midagi halba öelda ei oleks, tema terve mõtlemise and on ka kõigi poolt tunnustatud. On olemas väga palju mõttedistsipliine, mida kasulik oleks õpetada, ja kelle moraal kasulik ja tarvilik oleks noortele põlvedele, kuid kahtlemata ei pääse meie nende mõttedistsipliinide juurde.

Siis räägitakse veel, et praegune usuõpetuse andmise viis olewat halb, et meie uue usuõpetuse andmise viisi peame leidma, peame usuõpetuse andmist reformeerima. Tegelikult ei näidanud keegi, kuidasviisi see reformeerimine sündima peaks. Meie teame küll, et palju on mõttedistsipliine olemas, mis iseenesest reformeeruwad, ilma et meie neid reformeeriksime. Tegelikult ei saa teie mitte mingisugust usulist reformi läbi wiia. Kahjuks ei ole täna Asutawa Kogu koosolekul pastor Lattik. Ma tahaksin temalt küsida, kuidasviisi mõtleb ta usuõpetust koolides sisse seada. Kas Kristus klassis on Jumala poeg wõi ei ole? Kas ta suri wabatahtlikult? Kõikide inimeste lunastamiseks wõi mitte? Kas niisugused imeteod, nagu surnute ülesäratamine, on tõsi? Kas liha ülestõusmine, mis meie usu üheks nurgakiwiks on, on olemas meie koolis reformeeritud usuõpetuse juures? Kas sakramendid on olemas usuõpetuse andmise juures? Kas wesi wõib wiinaks muutuda? Kas wiin muutub weréks? Kas imeteod, mis Kristusest õpetatakse on tõesti imeteod, wõi olid kunsttükid? Mida meie reformeeritud usuõpetus salgab, siis wõiksime reformeeritud usuõpetusest rääkida. Ma usun, et meie usuteadlased nende küsimuste peale waikiwad ja wastus wõlgu jääks, kui pastor Lattik siin oleks, niisama ka nende poolt, kes siin wast täna usuõpetuse kaitseks saawad sõna wõtma. Olles lutheriusulised meil, ei saa nad mitte usuõpetusesse sisse wõtta ja õpetada midagi, mida wenelaste juures „jeresiks“ nimetatakse. Kui meie usuõpetajad julgeksid öelda ja seletada nii, nagu minule üks väga wabameelne õpetaja, kelle juures ma ühe perekondliku wahekorra õiendamise pärast käisin, juttu ajades ütles: „Jutt Jumala pojast, Kristusest, on sümbol, tema ristisurm niisamuti, ja ka leib ei lähe lihaks ja ka wiin weréks, ka pattude andeksandmist tuleb mõista kui sümboli“. Mis usk see siis weel on? Seda ärgu nimetatagu

enam tasase nimega, waid see oleks õieti öelda weiderdamine, sest kõik need seletused kuidasviisi ja milleks tarwilikud on sarnased sümbolid inimeste jaoks, on puhtsofistlikud, ja ma arwan, et koolilaste juures ei tohiks ka sofistlikkude mõtetega tegemist teha. Ma ei usu, et sofistlikud mõtted ja seletused meie noorsoo waimlise terwise peale kasulikult saaksid mõjuda. Nii ei ole siis minu arwates mitte mingisugune reformeeritud usuõpetus wõimalik. See jutt jäetagu täiesti maha. Niisugust usuõpetust nii väga kasulikuks meie muidugi pidada ei saa. Hääletatagu usuõpetuse poolt, kuid meie sarnast usuõpetust mitte tarwilikuks ei pea, waid koguni kurjuseks, ja hääletame selle wastu. Lõpuks ei saa ma weel mitte sõna wõtmata jätta pastor Lattik'u poolt esitatud küsimise peale, mida meie usuõpetuse asemele kooli paneme. See ei ole mitte ainult pastor Lattik'u küsimine, waid iga miitingu peal on usukaitsjad ikka seda küsimust kordanud. Minu arwates ei saa üldse sarnast küsimust üles seada. Sellesinatse usuõpetuse asemele ei ole midagi tarwis panna, waid siin maksab see aforism, et kui sa inimeselt midagi oled ära wõtnud, siis sellesamaga oled sa talle midagi andnud. Kui meie ei oleks mitte ühtegi ateisti näinud, kui meie ei teaks, et kaugelt suurem hulk ka meie Eesti haritlastest, muu maailma haritlastest rääkimata, ilma usuta on ja sellegi pärast oma moraalilist ilmet ära ei ole kaotanud, siis sellesama küsimuse ärajäämisega, see on usu ärajäämisega, tühi koht järele ei jää. Wõi arwate teie, et usk oma ähwarduse ja põrgutulega inimest tagasi hoida saab ja inimeses leiduwaid halbú instinkte kütkestab? Reaalelu lükkab sarnase tõenduse ümber. Meie teame, kuidasviisi kõigesuuremad kurjategijad pärast seda, kui neid on wõllasurma mõistetud, ilmutawad, et nad kõigesuuremad usklikud on. Ja ega ta weel sel silmapilgul usklikuks saanud, ta oli seda algusest peale, kuid ometi see usk ei keelanud teda ka mitte tegudes tegema sarnast tegemist, mida eitawad meie igapäewased mõisted. Usk on ju kõiki andeksandew. Keskajast räägitakse sarnast anekdooti, et keegi ostnud endale indulgentsi, mis teda igasugusest patust wabastab ja tappis sellejärele indulgentsi müüja enese maha ja rööwis kassa ära. Nüüd ei tule sarnast armuandmist ette, kuid püsima on jää-

nud siiski armulaud, mis palju muud ei ole kui sama keskaja jutt. Usk ei päitsest inimest, kui temal moraalilisi väärtusi ei ole. Lubage küsida, kas on ateistid oma moraali poolest alamal astmel, kui muud inimesed? Näiteks on siin üks inimene. Ateistiks nimetatakse harilikult seda inimest, kellel ei ole sarnast religioositeeti, mis kirikul, kes ei ole seotud mitte dogmadega. Mina, austatud härrad, ei tunne ennast ühegi kirikuga seotud, ei ole aga sellegi pärast kellegi tasku kallal käinud, ega altkäemaksusid võtnud. Ja seda kõik mitte sellepärast, et ma mingisugust ilmalikku või usulist võimu kardaksin, vaid iseennast hinnates ei saa ma sarnaste tegude peale välja minna. Nõnda siis, missugustelt seisukohtadelt meie ka usulisi põhjendusi ei waataks, või usulisi moraaliõhje leida ei püüaks, kuid ometi ei tule sellest midagi välja, kui meie natukenegi wiitsime, kui mitte muud, siis uskude ajalugugi tähele panna.

Härra peaminister avaldas siin ühe kartuse, mis iseenesest ei olnud mitte usu olemasoluga ühenduses, ei tulnud ka mitte mingisugusest religioositeedist, vaid mis oli ta peas küpsenud nähtawasti kaalumiste põhjal. See oli: ärge ärritage riigikodanikke sarnaste ülearuste wõtetega, mis ära jääda wõiksid. See moment peaministri kõnest oli kõige kaaluwam. Kuid ma usun ka kindlalt, et need, kes siit tuliselt on kaitsnud usuõpetuse jätmist koolidesse ja ka Asutawa Kogu kõnetooli ei ole põlanud demagoogiliste otstarbete kasutamiseks, et need mehed kahtlemata terve oma jõu ja oma poolehoidjad abiks wõtawad, et tõesti usuõpetuse wäljaheitmist koolidest, kui mingisugust wiimasepäewa tundemärki oma kergeusklikule karjale ette kuulutada. Nad saawad seda kahtlemata tegema, kuid nad saawad seda ka igal teisel juhtumisel tegema, nagu nad seda senni on teinud. Isegi siis saawad nad demagoogilisi wõtteid tarwitama, kui usuõpetus koolidele wabaks õppeaineks nii õpilastele kui ka õpetajatele jäetakse. Sellest agitatsioonist ei pääse meie ometi ja tahaksime ometi uskuda, et meil karta ei tarwitse sarnast agitatsiooni.

Senni on ju agitatsiooni alal meie opositsiooni partei kõik teinud, mis ta teha wõis, ja et ta siin nüüd uue sõna leiaks, see kartus on põhjendamatu ja peaministri poolt ülearune. Muidugi,

walwel peame alati olema ja hoolsust ei wõi ka kunagi jätta, aga ka ühtegi eneste poolt õigeaks tunnustatud sammu ei tohi meie sellepärast astumata jätta. See ei oleks ka mitte moraaliline tegu riigiwalit-suses, ja ma arwan, et ka Asutaw Kogu ei wõi ennast mitte sellest mõttest kõigutada lasta, et wõib olla tõesti, kui usuõpetuse küsimus pannakse rahwahääletamisele, et ta seal wastu wõetakse ja et siis oleks Asutaw Kogu, kes demokraatlikul alusel walitud, rahwa tahtmise wastu teinud. See ei ole aga mitte nõnda. Rahwaesitus peab enesest kõigeparemat anda püüdma, ta peab seda teostama, mida ta ise kõige õigemaks peab. Iga üksiku inimese kohta maksab see niisama. Teadlane püüab ka ikka anda kõige walitumat, kõige kwalifitseeritumat, mida ta jaksab, ja samane printsiip maksab ka seadusandluse kohta. Kirjanikkudel ja kunstnikkudel tuleb isegi wastolusse sattuda publikuga oma toodangute ja kunstiteoste maitse suhtes. Labastanud maitsega kirjanik wõi kunstnik paneb sõjariistad käest ja andub uulitsa maitsele. Wenemaal näiteks wõiks Werbitskaja õige hästi kirjutada, aga uulitsamaitse juurde allaastumine on selle ilusa talendi ära õginud. Kui Asutaw Kogu ja rahwaesitus üldse tahaks iga oma sammu korrigeerida ainult selle järele, mis rahwas sellest mõtleb, siis peaks ju ka iga partei ja iga rühm mõtlema, mis minu partei poolehoidjad ja järelkäijad minu sammudest mõtlewad, kui palju nad mulle järgmistel walimistel hääli annawad. See oleks juba lagunemine, see oleks juba rahwa õigusemõiste häwitamine. Samuti on lugu ka küsimistega, mis ütleb rahwa enamus usuõpetuse koolidesse jätmise või wäljaheitmise kohta. Ma usun, et kui see küsimus rahwahääletamisele peaks tulema, et siis, — ehk paljudel küll teistsugune usk on, — et rahwas selle wälja hääletab. Nõnda siis peaksime meie ikkagi seda tegema, mida meie heaks arwame, sest rahwahääletamine ongi ju selleks, et rahwas lõpulikult oma tahtmise wõiks maksuma panna.

Nõnda on ka see wiimane põhjendus, mida härra peaminister siin ette tõi, — kartus, et usuõpetuse wäljaheitmine koolidest opositsiooni parteile heaks agitatsiooniks oleks, — põhjendamatu. Esiteks peab see kartus ära langema, ja teiseks, kuigi selle kartusega peaks rehken-

dama, siiski hääletame meie usuõpetuse kooliwõtmise vastu. (Kiiduawaldus pahemal pool.)

O. Strandman (töer.): Austatud rahvasaadikud! Ma pean alguses ütleva, et ma ei suutnud tõusta sellele tasapinnale, mis on tekkinud Asutawas Kogus käesolewate waidluste ajal ja missugusele tasapinnale on suutnud tõusta näiteks akl. Ploompuu. Nendest nimedest, mis siin teadlaste hulgast on ette toodud, on ainult mõned minule ligemalt tuntud, suurem osa pea tundmata. Aga minule on arusaamatuks jäänud, mispärast siis nendesse waidlustesse on toodud sisse saharini- ja müüd lahutusteadlikud küsimused, kuna meil ometi väga kriitilise ja tähtsa küsimusega tegemist on. Ma ei taha neid pikemalt puudutada, waid lähen kohe asja juurde üle. Meil Asutawas Kogus ei ole lahkuminekut ühe asja kohta, see on, usk ja kirik peawad lahutatud olema riigist. Ka selles vähemuserakonnas, kes usulisi waateid ja tundeid kaitsta tahab, on awalikult seletatud, et meie kirik ametlik kirik on olnud ja meil on olnud kannatajaid isikuid, kes on lahku tahtnud minna kirikust ja kellele seda wõimalust pole antud. See olla ka kirikule kõigesuurem komistuskiwi olnud ja kirik ise olla selle all kõige rohkem kannatanud, isegi rohkem kui need, kes temast lahku minna tahtsid. Kui lugu nõnda on, siis arwan ma, et tõesti need, kes ütlevad, et kirik ja usk igale inimesele eraasi on, et siis ka need järjekindlad peaksid olema ja iga sundust kõrwale tõrjuda katsuma. Kui meie tunnistame, et kirik peab olema riigist lahutatud, ja nagu ma ütlesin, on meie Asutawa Kogu enamuse pea kõik selle poolt, siis on ainult waja lihtsalt öelda, mis meil nüüd tahetakse kätte saada. Rahwakerakonna poolt öeldakse, jah, meie oleme wabaduse poolt, kes ei taha, see ärgu õppigu, wabadus on olemas. Kui aga 50% tahawad, siis peab ometi riik laskma usuõpetust koolides anda. Kas see on siis see wabadus, mida teie nõuate? Mina arwan, et kui see ristiusk muhamedi usust, wõi mõnest teisest usust selle 700 aasta jooksul meie maal ja ka terwes ilmas ei ole suutnud nii kaugele ülewõimu wõtta, samuti on meie põhiseaduses ka ette nähtud, et usuõpetuse poolehoidjad ennast korraldada wõiwad erawiisil, ja kui nad siiski ei suuda seda

erawiisil sedamoodi, kuidas seda paremaks arwatakse läbi wiia, siis arwan ma, et see usk ei ole seda wäärt, et teda ristiusuks nimetatakse, siis ei ole temas eneses seda usku, mida tema teistele tahab sisse panna. See on minule päris selge ja ma olen selles kindel ja tean, et usuwõitlust on ka mitmel maal peetud. Tihti tahetakse seda poliitiliseks asjaks teha. On olemas maid, mida ei saa kuidagi wiisi rewolutsioonilisteks maadeks tunnistada, kuid isegi ka nendes maades on usuõpetus koolidest wälja heidetud. Mina ei saa sellest sugugi aru, mispärast meie siis seda teha ei wõi. Asi on ju kindel, et kui meie praegu selle seaduse nii vastu wõtame, nagu meie ette paneme, siis wõib ju wõitlus usuõpetuse pärast edasi kesta ja ma olen kindel, et tulewikus ometi ära nähakse, et usk peab jääma eraasjaks ja nimelt üksikute eraasjaks ja ta ei saagi riiklikuks asjaks jääda. Meie usutunnistuste seltsidele on igatepidi wabadus antud ja nad wõiwad oma enese äranägemise järele talitada. Ma arwan, et siin ei maksa nende üksikute mõtete juures üleliiga kaua peatada. Meie teame ju maid, kus küsimusi usuasjas koolides on üles wõetud ja ma usun, et Asutawa Kogu liikmed mäletawad kõik Prantsuse peaministrit, kelle juhatusel Prantsusmaal wõitlus läbi wiidud sai, ja just sellel ajal, kui ta parlamendis usuõpetuse wäljaheitmise poolt wõitles, oma lapsi lasi usuõpetust õppida. Nii kordan ma weel kord, härra Ploompuu, kui need ristiusulised ei suuda oma usku wäljaspool kooli alal hoida, siis ütlen ma, et neil ei ole usku ja siis ei maksaks neil ka seda kaitsmata tulla. (Kiiduawaldused pahemal pool ja keskel.) Mina ei tahtnud pikemalt peatada selle juures, tahtsin ainult siit kantslist seda teatada, et tööerakond on selle ettepaneku poolt, mis on ette kantud. Siin on weel härra peaministri poolt mingisugust teist usuõpetust soowitatud. Minule on see aga täiesti selgusetuks jäänud, mis õpetus see oli. Kas on see moraaliõpetus, wõi mõni muu, kuid igatahes ei saanud ma aru, mis siin taheti sisse seada. Üks asi on mul selge ja nimelt, et siin tahetakse midagi uut meie koolidele sisse seada, kuid selle juures ei saa usuõpetuse all ikkagi midagi muud mõelda, kui katekismuse salmisid jne. Samuti on ka raske uskuda, et meie kooliõpetajad

praegu midagi muud õpetada saavad. Meil ei ole praegusel ajal võimalik midagi kõrgemat, nagu moraali õpetust sisse wiia, sellepärast, et meie kooliõpetajad sellega walmis ei saa. Samuti ei saa ma kuidagi sellest aru, missugust õpetust wõiks maksma panna. See on kõik, mis ma öelda tahtsin, niisuguse lihtsa arusaamise järele. (Kiiduawalduks keskel.)

W. Ernits (sd.): Mina ei taha mingisuguste filosoofia küsimuste kallal kaua arutada, peatan siin natukene härra Strandman'i ja Ast'i kõnede juures. Härra Ast tegi siin kardinaalse wea, kui ta ütles, et ta kristlikku usku samaks peab, nagu usku üldse. Mina ei saa temaga sugugi selles asjas leppida, samuti ei saa ma temaga nõus olla selles, et härra Ast hindab teadust liiga kõrgeks. Kahtlemata on teadus väga kõrge ala, kuid ta pole siiski suutnud kõiki olemisküsimusi otsustada ega suuda seda täiel määral kunagi. (M. Martna, sd.: Aga usk.) Usk on otsekohene elu tundmus, kuid teadus on palju noorem kui inimese elu, ja usu aset ei suuda ta kuidagi täita. Härra Ast'i poolt tsiteeritud materialism on tõsisemate teadusmeeste poolt ammuagi kolikambrisse heidetud. Härra Ast defineeris usku usuna üliloomulikkudesse asjadesse. (Segased wastastikused hüüded pahemalt poolt ja rahwaesitajate ning W. Ernits'i wahel.) Mina seda waadet õigeks ei tunnista ja ei tee wahet loomuliku ja üliloomuliku wahel. Härra Ast segab täiesti ära, mis on usk ja mis on kombed. Kombed on wälimus ja wälimus on mitmesugune ja sisu keskel on ka väga mitmesugune, kuid siiski enam-wähem ühedest ja samadest elementidest, nii et ka siin ei maksa sellest palju rääkida. See aga ei tähenda sugugi, et ma usku eitan, sellepärast, et jällegi on täiesti põhjendamatu järeldus, et usu elu enam ei arene.

Siis jälle on wastuwaieldaw härra Ast'i awalduus, et religioositeet on mingisugune kurjus. Kust ta selle wäite wõtab! Kui ta kurjus peaks olema, siis ei oleks teda peetud kõrgemaks eluwäärтуks, ja seda on wõidud teha õige kaua aega, tehakse praegugi. Ei tohi mitte ära segada üksikut wäikest puudust, mida eriuskudel tihti olemas, peasjaga, usu loomuliku alusega.

Siis tõi rhs. Ast ette, et on võimalik ilma usuta paljust asjust joobuda. Igaüks teab ise, millest ta joobub, ja selleks ei olegi tarwis näpunäidet. Kuid usk on joobumine kõigest olemisest üldse. (Wahel hüüe: See on teie usk!) Ükskõik, kas wõi minugi usk! (M. Martna, sd.: Peate selle üles seadma.)

Tahaksin weel ühe asja wastu waielda. Härra Ast seletab, et ateism olewat igasugune usu eitamine, et ateistil ei ole mingisugust usku. Ma ütlesin, see on liig harilik, liig wulgaarne tõendus. Ateism tähendab sõnasõnalt isikuliku Jumala eitamist, mitte aga usu eitamist. Kui aga isikuliku Jumala eitamine ära jääb, siis tuleb looduse jumaldamine, ja see on jaataw ilmawaade, mis sellesama ateismiga wõib psüühilises ühenduses olla. Kui inimestel Jumalat ei ole, siis ei saa öelda, et nad usku eitawad, et Jumal ja usk seesama on. Ma arwan, ta on üks usu element, mõnikord on ta selena, mõnikord ei. (Naer.) Kui teie aga arwate, et inimesed Jumala eitamisega usku eitawad, siis eksite väga raskesti ja olete wana ilmawaate ahelas, millest teie lahti ei saa.

Juhataja A. Rei: Sõnasoowijaid selle paragrahwi kohta ei ole. Sõna on weel soowinud rahwaesitaja Lattik, kuid kodukorra järele ei saa teisel lugemisel rohkem kui 2 korda kõnelelda ja et rhs. Lattik juba kaks korda kõnelenud on, ei saa mina talle enam sõna anda. Sõna on lõpukokkuwõtteks aruandjal.

Aruandja W. Päts: Algkooliseaduse § 33. kohta, mis õppeained kindlaks määrab, mida algkoolis õpetatakse, — selle paragrahwi kohta on waidlused tekkinud ja peasjalikult ainult ühe õppeaine kohta, see on usuõpetus. Pean tähendama, et hariduskommisjonis usuõpetuse küsimus sama laiendatud arutamisel oli, nagu Asutawas Kogus, kuid wäheemas maastaabis. Pean tõendama, et Asutawa Kogu hariduskommisjonis kõik ühel ja samal arwamisel olid, et usuõpetus, nagu ta meie koolides on, mitte enam sel kombel edasi õpetatud ei wõi saada. Usuõpetus on sarnasel kujul, nagu ta koolides õpetati, enam-wähem dogmaatiline õpetus olnud. Niisugune usuõpetus wõib laste waimlisele edene-misele takistust tuua. Need suured ideed, nagu ilmawaateõpetus ja moraaliõpetus,

mida usuõpetuse andmise juures puudutati, neid ideid tuleks teiste õppeainete juures puudutada. Kuid arwati ka, et ehk ei ole võimalik seda niisugusel kujul läbi wiia, sest ei tea, mida kooliõpetaja oma ülesandeks teeb. Tekkis küsimus, kas ei pea mitte moraaliõpetust kooli sisse seadma, leiti aga ka, et moraaliõpetus on mitmesugune, et ei saaks üldist moraali dogmadesse seada, mis oleks igale koolile täiesti wastuwõetaw. See oleneks just kooliõpetaja isikust. Hariduskomisjoni enamused leidis, et usk on riikide ülesehitamise juures ja rahwaste elus nii tähtsat osa mänginud, et kuidagi ei wõi õpilasi koolist wälja lasta, ilma et neil selgemaid teateid usu üle oleks. Kui seda mitte koolis ei tehta, siis langewad õpilased uulitsa mõju alla ja see wõib õpilasele pakkuda, mida ta tahab ja sellest tuleks meil terwe rahwa killustamine usklike ilmawaadete järele, wõib olla isegi sektide ilmumine, mis sugugi soowitaw ei ole. Neil põhjustel, ja osalt ka muil, mida üksikasjalikumalt ette kanda ei saa, leiti wiimaks tarwilikuks, et õpilastel on waja üldist sunduslikku õppeainet, mis selgust annaks usuliste waadete kohta. Kuidas seda läbi wiia, arwati, et ehk oleks tarwilik seda uskudeõpetuse näol teha. Kuid ma pean tähendama, et minul komisjoni aruandja seisukohalt seda kaitsepraegusel kujul õieti raske on, sest et selle ettepanija tema ise Asutawas Kogus tagasi wõttis ja et ta hariduskomisjonis wõrdlemisi wäheste hääleteenamusega läbi läks. Ta sai wist ühehäälelise enamuse. Ja nüüd lõppude-lõpuks tuleb wälja, et hääled pooleks on läinud. Kui komisjoni enamuse arwamise kaitsja pean ma siin igatahes uskude õpetamist kaitsma. Kuid nüüd on selgunud, et arwamised Asutawas Kogus ühetaoliselt on saanud. Nüüd tõi akl. Ernits ette usuõpetuse asemel ilmawaateõpetuse. Ma pean selle kohta järgmist tähendama. Ilmawaateõpetus puudutab põhimõttelikult neidsamu küsimusi, mida tema uskudeõpetuse all ette kandis. Kui ilmawaateõpetus niisugusel kujul, nagu härra Ernits seda siin ette pani, halb on algkoolides läbi wiia, siis oleks seesama maksew ka usuõpetuse kohta, sest see sisaldab sedasama mõistet. Ettepanekud on tehtud usuõpetust, kui sunduslikku õppeainet koguni koolist wälja jätta. On tehtud ettepanekuid ka teiste õppeainete

kohta, kuid enam-wähem on siin tehniliste terminitega tegemist. Et „loodusteaduse“ asemel saaks pandud „looduslugu“, sellega ühinen komisjoni nimel. Peale selle on toonitatud, et tarwilik oleks algkoolide õppekawasse ilulugemist wõtta. Selle ettepaneku kohta wõiksin öelda, et hariduskomisjon kindlat seisukohta ei ole wõtnud, sellepärast, et see küsimus ei ole arutamisel olnud, kuid igatahes on soowitaw, et ilulugemist, kui iseseiswat õppeainet ei tuleks wõtta, waid seda wõiks teiste ainetega koos õpetada.

Peale selle on parandus tehtud rahwaerakonna poolt, et usuõpetus peaks jääma wabaks õppeaineks. Järgmises paragrahwis, see on § 34-das on ette nähtud, et koolis wõiwad olla wabad õppeained, kuna ära nimetatud ei ole missugused, ja sellepärast ei wõi selle wastu waielda, et usuõpetus koolis waba õppeainena sisse wõetud wõiks saada. Siis on tehtud parandus § 33. juurde, et usuõpetus oleks sunduslik koolile siis, kui 50% õpilasi seda soowiwad. Niisugusel kujul ei ole parandust komisjonis arutatud, waid on arutatud küsimust, et iga õppeaine, kui õpilased seda soowiwad, kui 50% poolehoidjaid kogub, siis see õppeaine koolile sunduslik on. Selle ettepanekuga on hariduskomisjon ühinenud, kuid ei ole seda ettepanekut mitte § 33., waid § 34. juurde arwanud. Teiste härra Ernits'i ettepanekute kohta, et kui mõnele õppeainele ei ole wastawalt ette walmistatud õpetajaid, siis seda õppeainet wõiks haridusministeeriumi loaga pärast tundisid õpetada, selle kohta ei ole mul midagi öelda, ja sellega wõiksin ühineda.

Juhataja A. Rei: § 33 juurde on tulnud 5 parandust: rhs. Järwe poolt: „a) Wabaõppeained algkoolides on: usuõpetus, üks wõõras keel. b) Kooliülewälpidajad on kohustatud wabaõppeaine saamist wõimaldama: 1) klassidele, kus üle 50% õpilastest neid õppida soowiwad ja 2) keskmise klassi suurustele rühmadele“. Teine rhs. Tellman'i poolt: „Panen ette Asutawale Kogule ilulugemist, kui sunduslikku õppeainet awalikkude algkoolide seadusesse § 33 II punktina (ema-keelt ühes ilulugemisega.) sisse wõtta“. Siis weel rhs. Tellman'i poolt: „Panen ette § 33-as „loodusteaduse“ asemel lugeda „looduslugu“. Rahwaesitaja Ernits'i

poolt: „Punkt 9 loodusõpetust; punkt 10 terwishoidu ühes karskusõpetusega; 15. ilmawaateõpetust. Märkus III: Uute õppeainete asemel wõib teisi § 33. nimetatud õppeaineid ajutiselt õpetada juhtumistel, kui õpetajad weel pole eriliselt uute õppeainete käsitamiseks ette walmistatud.“

Rhs. Lattik'u parandus; „Teen ettepaneku § 33 järgmist õppeainet õppekavasse wõtta: punkt 14 uskudeõpetuse asemel kirjutada: usuõpetus jääb koolile sundusliku õppeainena, kooliõpilastele ja kooliõpetajatele on ta waba“.

Wiimaks rhs. Martna ettepanek: „§ 33 punkt 14 wälja jätta“.

Esimesena tuleb hääletamisele rhs. Tellman'i esimene ettepanek. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega tagasi lükatud. Rhs. Tellman'i teise ettepanekuga — sõna „loodusteadus“ asemel lugeda „looduslugu“ — ühines aruandja, sellepärast ei tule see eraldi hääletamisele. Hääletamisele tulewad rhs. Ernits'i ettepanekud. Rhs. Ernits'i poolt ettepanekud märkus eraldi hääletamisele ei tule, sest aruandja ühines sellega. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rhs. Ernits'i esimene parandus tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rhs. Ernits'i teine parandus tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rhs. Ernits'i kolmas parandus tagasi lükatud. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on rhs. Järwe parandus tagasi lükatud.

Teised parandused käsitawad usuõpetuse küsimust ja sellepärast panen rahwaesitaja Martna kõigekaugemale ulatawa ettepaneku esiteks hääletamisele. Selle wastuwõtmisega wõi tagasilükkamisega otsustatakse rhs. Lattik'u paranduse hääletamine. (Hääletatakse.) Ettepanek on nähtawa enamusega wastu wõetud. Sellega langeb ära rhs. Lattik'u paranduse hääletamine.

Hääletamisele tuleb § 33 ühes wastu wõetud parandustega. (Hääletatakse.) § 33 on nähtawa enamusega wastu wõetud.

Aruandja **W. P ä t s** (loeb):

§ 34. Haridusministeeriumi loaga wõib kohalikkude olude nõudel algkooli eeskavasse wõtta weel teisi õppeaineid, mille juures aga ei tohi tuntawalt kannatada üldhariduslikkude ainete läbiwõtmine.

J. Piiskar (sr.): Teen ettepaneku § 34. juurde lisada sõnad: „ega kooli laad“. Seda lisandust on § 34. lõppu selleks tarwis, et selle paragrahwi all ei saaks sisse tuua neid aineid, mis seaduse järele on koolist wälja jäetud.

A. Weiderman (töer.): Teen ettepaneku koosolek lõpetada.

Juhataja **A. Rei**: On ettepanek tehtud koosolek lõpetada. (Hääletatakse.) Nähtawa enamusega on otsustatud koosolek lõpetada.

3. Kaubandus- Asutawa Kogu juhatusele on tulnud järgmine kiri: „Eesti wabariigi Asutawale Kogule. **tööstusminister N. Köstner'i lahkumisteadaanne.** Palun mind kaubandus-tööstusministri kohustetäitmisest wabastada arwates 15. aprillist s. a. Nikolai Köstner. Tallinnas, 12. aprillil 1920. a.“ Uue kaubandus-tööstusministri walimise kohta ei ole ettepanekuid tehtud. Uue kaubandus-tööstusministri walimise seab juhatus päewakorda, kui rühmade poolt sellekohane ettepanek tehakse.

4. Teadaandmine muudatuste kohta Asutawa Kogu koosseisus. Peale selle on tulnud juhatusle järgmine kiri: „Asutawa Kogu juhatusle. Teatan, et ma tänasest päewast Asutawa Kogu liikme kohused maha panen. P. Karin. Tartus, 13. aprillil 1920. a.“ Järgmine kandidaat on Johannes Rätsep, kellele kutse saadetud on. Isiklikus asjas on sõna rhs. Martna'l.

5. M. Martna sõnawõtmine isiklikus asjas. **M. Martna** (sd.): Eile, kui ma olin ära läinud siit, on rhs. Lattik mind siin kodukäijaks nimetanud. Mina leian selle enesele haawawa olewat ja protesteerin selle wastu. Mina ei ole mitte kodukäija, ei ole mul „jumalikkude ega pörgulikkude“ jõududega mingit ühendust. Edasi

lugesin ma härra Lattik'u stenogrammist, et mina olewat rääkinud, nagu sünnitaks usuõpetus rööwleid, mõrtsukaid, masuurikaid, wargaid, ja weel kolm wõi neli sarnast sõna. Mina ütlesin positiiwselt, et usuõpetusel, uskudel ja kirikutel on omad teened inimsoo ajaloos olnud, mida meie ei salga. Pean tähendama, et niisugune wale mõtete allalükkamine minu seletustele nõnda alatu on, et ma seda ühelt akadeemia haridusega isikult mitte ei oleks oodanud. (Wahelhüüepahemalt poolt: Õpetajatel on see lubatud, ta on ju õpetaja!)

Edasi lugesin ma oma stenogrammist, et keegi härra siit paremalt poolt, härra Hünerson, on minult küsinud, kes mulle selle kõne olewat kirjutanud. Mina ei

ole oma kõnesid sennini mitte kirjutada lasknud, ega tee seda ka edaspidi, nähtawasti aga laseb härra Hünerson omale kõnesid kirjutada. (Wahelhüüepahemalt poolt: Seckendorff teeb talle!)

6. Terwitustelegrammi ettekandmine. Juhataja **A. Rei:** Lõpuks on tulnud Asutawa Kogu nimele telegramm Pärnumaa töölisteühisuse kongressi poolt: „Kongress, lõpetades tööd, soowib Asutawale Kogule jõudu waba Eesti loomisel.“

Lõpetan koosoleku. Järgmine koosolek on homme harilikul ajal.

Koosolek lõpeb kell 8.20 min.

Algkirjale alla kirjutanud:

Asutawa Kogu esimees **A. Rei.**

Sekretäär **H. Martna.**